

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
İQTİSADİYYAT İNSTİTUTU**

Əlyazması hüququnda

MUSAYEV SAMİR İLQAR OĞLU

**REAL İQTİSADİYYAT SEKTORUNDA KOMMERSİYA
BANKLARININ ROLUNUN ARTIRILMASI**

**İxtisas: 5301.01– Daxili xəzinə siyasəti və dövlət maliyyəsi
5308.01– Ümumi iqtisadiyyat**

İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş
dissertasiya işinin

A V T O R E F E R A T I

BAKI - 2018

Dissertasiya işi AMEA İqtisadiyyat İnstitutunda yerinə yetirilib

Elmi rəhbər: **Akademik Ziyad Səmədzadə**

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Zahid Fərrux oğlu Məmmədov
İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru
Vüqar Afdandil oğlu Bayramov

Aparıcı təşkilat: Bakı Dövlət Universiteti “İqtisadiyyat və menecment” kafedrası

Dissertasiya işinin müdafiəsi 25 may 2018-ci ildə, saat 14:00-da AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun D 01.181 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1043, Bakı ş., H.Cavid pr.115, AMEA İqtisadiyyat İnstitutu

Dissertasiya işi ilə AMEA-nın Mərkəzi Kitabxanasında tanış olmaq olar

Avtoreferat 24 aprel 2018-ci ildə göndərilmişdir.

D.01.181 Dissertasiya Şurasının Elmi katibi,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

S.T.Şıxəliyeva

DİSSERTASIYA İŞİNİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. İqtisadiyyatın bank və real sektorlarının qarşılıqlı təsiri problemi iqtisad elminin, praktikasının və iqtisadi siyasətin ən aktual problemlərindən biridir. Uyğun investisiya təminatı olmadan iqtisadi artım qeyri-mümkündür. İntestisiyaların vacib mənbəyi banklardır. Əhali və şirkətlərdən axın edən iri pul kapitalını idarə edən banklar əhəmiyyətli gücə və təsirə malikdirlər. Pul vəsaitlərinin əhali tərəfindən real sektora köçürülməsini təmin edən banklar istehsalçıların investisiya təminatında vacib rol oynayır. Bununla əlaqədar dövriyyə vəsaitlərinin və iri uzunmüddətli investisiyaların çatışmazlığını özündə əks etdirən iqtisadiyyatın real sektorunun maraqlarına cavab verən məsələlərin həlli üçün bank sektorunun yenidən istiqamətlənməsi yolu ilə real sektorun effektivliyinin artırılması üsulları və tədbirlərinin hazırlanması iqtisadi siyasətin prioritet məsələsidir.

Azərbaycan üçün bu mövzu xüsusilə aktualdır. Neft sektorunun inkişafı illərində iqtisadi inkişafın əsas mənbəyi neft satışından əldə olunan gəlirlər idi. Nəticədə, real sektorun maliyyələşməsində bankların rolu əhəmiyyətli dərəcədə azaldı. Bunun nəticəsi, əsasən sənayedə və kənd təsərrüfatında, real sektorda investisiya qıtlığının mövcudluğu, uzunmüddətli pul çatışmazlığı, iqtisadi fəaliyyət sahələrində bankların iştirakının məhdudlaşdırılması oldu. Bankların qarşılıqlı əlaqəsinin və real sektorun rolu və iqtisadi təyinatı o dərəcədə azaldı ki, ölkənin inkişaf modelinin əvəz olunması ehtiyacı ilə rastlaşdığı vaxtda, real sektorun bank kreditlərinə əlçatırılığının asanlaşması suallarına belə lazımı diqqət yetirilmir.

Eyni zamanda, real sektora banklar tərəfindən yönələn vəsaitlərin həcmnin artırılması, real və bank sektorları arasında təşkilati və iqtisadi əlaqələrin keyfiyyətinin artırılmasına xidmət etməlidir. Bununla əlaqədar olaraq, real sektorun inkişafını şirkətlərin maliyyə ehtiyaclarına bank xidmətlərinin adaptasiyası vasitəsilə təmin edən banklar tərəfindən maliyyə tələblərinin prinsiplərinin nəzərdən keçirilməsi bank və real sektorların qarşılıqlı əlaqəsinin əsas məsələlərindəndir.

Bunun üçün banklar və şirkətlər arasındakı risklərin paylanmasının adekvat şəkildə təmin edilməsi, şirkətlər tərəfindən bank xidmətlərinə olan ehtiyacın məhdud xüsusiyyətini nəzərə alan regional bankçılığın inkişafı əhəmiyyətlidir; kredit müəssisələri məsləhətçilərə çevrilməli, real sektorun inkişafı proqramlarının müzakirələrində iştirak etməlidir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bank və real sektorun qarşılıqlı əlaqəsinə dair məsələlər bankları korporativ borc problemi ilə üzləşən bütün dünya iqtisadiyyatı üçün aktualdır. Bundan əlavə, ABŞ, Avropa ölkələri və ilk növbədə, Yaponiya banklarda həddindən artıq vəsaitin yığılması problemi ilə rastlaşblar ki, bu da bank sektorunun həmin ölkələrdə real sektora vəsait yatırılmasını təmin etmək çətinlik çəlməsindən xəbər verir.

Beləliklə, iqtisadiyyatın bank və real sektorlarının qarşılıqlı əlaqəsi bu mənada fundamentaldır və problemin həlli toplanmış nəzəri biliklərin və praktik təcrübənin nəzərdə tutulması ilə yanaşı, həm də əhəmiyyətli yenilikçi tədbirlərin alınmasını təmin edir.

Mövzunun öyrənilmə dərəcəsi. İqtisadiyyatın bank və real sektorlarının qarşılıqlı əlaqəsi probleminin öyrənilməsinə bir çox yerli və xarici iqtisadçı-alimlərin əsərləri həsr olunmuşdur. Dissertasiya işinin mövzusunun öyrənilməsində M.Bağirov, Z.Məmmədov, A.Kərimov, X.Minski, Stiqlits, Riçard Ku, Bernankenin əsərləri çox önəmlidir. Qeyd olunan elmi araşdırmalarda müəlliflər real sektorun banklar qarşısında borc problemlərini yaradan səbəbləri nəzərdən keçirirlər. Eyni zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə fərqli ölkələrdə real sektorun borc problemlərinin kəskinləşməsi bank və real sektorların qarşılıqlı əlaqəsində problemlərin mövcudluğunu göstərdi ki, bu da bir tərəfdən, bu əlaqənin inkişafını məhdudlaşdıran faktorların mövcudluğunu sübut edir, digər tərəfdən isə, kommersiya bankları və şirkətlərin qarşılıqlı əlaqəsinin xüsusiyyətləri və problemlərinin araşdırılması çatışmazlığından bəhs edir. Beləliklə, iqtisadiyyatın bank və real sektorlarının qarşılıqlı əlaqəsinin müasir xüsusiyyətləri bu sahədə araşdırmaların davamının zəruriliyini, dövlət dəstəyi tədbirlərinin müəyyənləşdirilməsini və bəlli prosesin bazar mexanizmlərinin stimulyasiyasını şərtləndirir. Xüsusilə də bank və real sektorların qarşılıqlı əlaqəsinin müasir tədqiqatının nəzəri-metodoloji bazasının araşdırılması, real sektorun bank xidmətlərinə əlçatarlığının məhdudlaşdıran iqtisadi maneələrin təhlili tələb olunur; iqtisadiyyatın bank və real sektorlarının effektiv qarşılıqlı əlaqəsinə xidmət göstərən effektiv təşkilati mexanizmlər təklif olunmalıdır.

Dissertasiya işinin məqsədi iqtisadiyyatın bank və real sektorlarının qarşılıqlı əlaqəsinin təhlilindən ibarətdir.

Dissertasiya işində qoyulan məqsədin reallaşdırılması üçün bu araşdırmanın məntiqi və strukturunu müəyyən edən bir sıra məsələləri həll etmək tələb olunur:

1) iqtisadiyyatın bank və real sektorun quruluşunu onların inkişaf xüsusiyyətlərini ortaya çıxarmaq;

2) iqtisadiyyatın bank və real sektorların qarşılıqlı əlaqəsinin əsas formalarını seçmək;

3) bankların və real sektorun kredit aktivliyinə təsir edən amilləri araşdırmaq;

4) bank və real sektorların qarşılıqlı əlaqəsinin inkişafını dayandıran amilləri ortaya çıxarmaq;

5) bank və real sektor arasındakı əlaqələrə yeni yanaşmaları araşdırmaq;

6) Azərbaycanda iqtisadiyyatın bank və real sektorlarının qarşılıqlı əlaqəsinin sadələşdirilməsi perspektivlərini müəyyənləşdirmək və onların reallaşdırılması üsullarını təklif etmək.

Tədqiqatın obyektı iqtisadiyyatın bank və real sektorlarıdır.

Tədqiqatın predmeti – iqtisadiyyatın bank və real sektorlarının qarşılıqlı əlaqəsi prosesində qurulmuş iqtisadi və təşkilati əlaqələrdir.

Öyrənilən problemə həsr olunmuş alim və iqtisadçıların fikirləri və əsərləri **tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasını təşkil edir.**

Dissertasiya işində məntiqi, sistemli və müqayisəli təhlil, analitik, statistik və digər tədqiqat metodlarından istifadə olunmuşdur.

İşin informasiya bazasını Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankının məlumatları və statistikasını, özəl bankların hesabatı, beynəlxalq təşkilatların məlumatları, həmçinin elmi və elmi-praktiki konfransların materialları, internet resursları təşkil edir.

Dissertasiya işinin elmi yeniliyi ölkə bankları ilə işlərə yenilikçi yanaşmadan, həmçinin qısamüddətli və ortamüddətli perspektivdə Mərkəzi Bank və Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası tərəfindən baxış üçün irəli sürülən pul-kredit siyasəti təkliflərindən ibarətdir ki, bunlara da aşağıdakılar daxildir:

- ticari əməliyyatlarla məşğul olan bütün hüquqi şəxslər üçün mütləq xarici auditin tətbiqi;

- kredit mübahisələrinin qanunverici səviyyədə məhdudlaşdırılması;

- hüquqi şəxslərə kredit vəsaitlərinin nəgd yolla verilməsinin məhdudlaşdırılmasına dair tənzimləyici tərəfindən məhdudliyyətin tətbiqi;

- ehtiyat xidməti prosedurlarının sadələşdirilməsi, həmçinin kreditin ehtiyatda saxlanması üçün mexanizminin yaradılması;

- sahibkarlar üçün xüsusi kömək fondlarının yaradılması;

- hüquqi şəxslər üçün dilinq proseslərinin sadələşdirilməsi;

- universitetlərdə menecment riski məktəbinin inkişafı.

Dissertasiya işinin nəzəri və praktiki əhəmiyyətini iqtisadiyyatın bank və real sektorlarının qarşılıqlı əlaqəsinin iqtisadi və təşkilati əsaslarının inkişafının nəzəri-metodoloji inkişafı təşkil edir. Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti konkret rəylərin hazırlanması, bank və real sektorların qarşılıqlı əlaqəsinin inkişafına dair istiqamət və tədbirlərin təşkili, investisiya proseslərinin stimulyasiyasından ibarətdir.

İşin aprobasiyası. Dissertasiya işinin əsas müddəaları və nəticələri yerli və xarici konfranslarda məruzə edilmişdir. Dissertasiya işinin nəticələri üzrə əsasən Azərbaycan Respublikasının AAK-ı tərəfindən tövsiyə edilən jurnallarda 1,5 ç.v. həcmində 6 məqalə dərc edilmişdir. Dissertasiyanın əsas müddəaları, irəli sürülmüş elmi nəticələri “Bank VTB(Azərbaycan)” ASC tərəfindən bəyənilmiş, istifadə edilməsi haqqında arayış alınmışdır(arayış verilibdir: 14.03.2018; № 2429).

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya işi 125 səhifədə şərh edilib, 3 fəsildən, giriş, nəticə və təkliflər, ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ

Fəsil I. Bank və real sektorların inkişafının nəzəri əsasları

- 1.1. İqtisadiyyatın inkişafında bankların rolunun təhlili
- 1.2. Banklar və real sektor arasındakı əlaqələrə müasir və mütərəqqi yanaşma
- 1.3. Bankların və real sektorun kredit aktivliyinin səbəblərinin nəzəri icmalı
- 1.4. Kredit böhranını izah edən nəzəriyyələr

Fəsil II. Azərbaycan iqtisadiyyatının bank və real sektorlarının qarşılıqlı əlaqəsinin təhlili

- 2.1. Azərbaycandakı kredit aktivliyinin əsas xüsusiyyətləri
- 2.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının real sektorunun inkişafında bank kreditləşməsinin rolu
- 2.3. Azərbaycan iqtisadiyyatında bank və real sektorların qarşılıqlı əlaqəsinin təşkilədiçi amilləri

Fəsil III. İqtisadiyyatın davamlı inkişafının bankçılıq vasitələri

- 3.1. Bank kreditlərinin inkişafında dövlətin, Mərkəzi Bankın və Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasının rolu
- 3.2. İqtisadiyyatın inkişafında bank-kredit mexanizmləri: üstün təcrübə
- 3.3. Azərbaycan iqtisadiyyatının real sektorunun bank xidmətlərinə daxilinin gücləndirilməsinin əsas cəhətləri

Nəticə və təkliflər

İstifadə olunmuş ədəbiyyatlar

MÜDAFİƏYƏ TƏQDİM OLUNAN ƏSAS MÜDDƏALAR

1. Banklar və şirkətlər arasındakı əlaqələr, ilk növbədə, banklar və şirkətlər arasında qarşılıqlı inkişafa və risklərin optimal bölünməsinə əsaslanır.

Amerikada və Avropa ölkələrində real sektorun 2008-ci ildəki borc böhranından sonra qarşılaşdığı borc problemləri banklar və şirkətlər arasındakı əlaqələri yenidən nəzərdən keçirməyə vadar edir. Aydınır ki, banklar real sektorla əlaqədə yeni bir yol seçməlidirlər. Onlar etiraf etməlidir ki, bizneslərinin möhkəmliyi müştərilərinin uzunmüddətli rifahından asılıdır. Banklar müştərilərinin uzunmüddətli maliyyə sağlamlığına dəstək verərək öz kompaniyalarının möhkəmlənməsi üçün geniş imkanlar əldə edirlər. Banklar və şirkətlər arasındakı əlaqələr, ilk növbədə, banklar və şirkətlər arasındakı qarşılıqlı inkişaf və risklərin optimal bölüşdürülməsi əsasında qurulmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, banklar və şirkətlər arasındakı əlaqələrə baxılması banklar və sərmayəçilər arasındakı əlaqələrin nəzərdən keçirilməsini tələb edir. Bunu həyata keçirən banklar, şirkətlərin və iqtisadiyyatın möhkəm inkişafını təmin edərək, çox tez bir vaxtda böyüyəcəklər. Məhz banklar və onların müştərilərinin arasında olan maliyyə möhkəmliyi əlaqələrinin pozulması həm müştərilər, həm də bankların özlərinin dağıdıcı maliyyə çətinliklərinə gətirib çıxaran 2008-ci ilin amerikan maliyyə böhranının əsas amillərindən biridir.

2. Banklar və real sektor arasındakı əlaqələrə təsir göstərən amillər

Banklar və şirkətlərin kreditləşmə sahəsində fəaliyyətinə fərqli amillər təsir göstərir:

- makroiqtisadi şərtlər. Bankların və real sektorun kredit aktivliyi xeyli səviyyədə makroiqtisadi şərtlərlə müəyyən edilir. Makroiqtisadi kreditləşmə şərtlərinə qiymətin aktivlər, əsasən də daşınmaz əmlak üzərində dinamikasını, faiz təkliflərinin yaxud valyuta kurslarının dərəcəsini, inflyasiya templərini aid etmək olar.

- banklar və real sektor arasındakı əlaqələr, həmçinin Mərkəzi Bankın istehsalın inkişafına nə dərəcədə cavabdeh olduğu ilə müəyyən edilir. Mərkəzi Bankın əsas funksiyası inflyasiyaya nəzarət, milli valyutanın kursunun dəyişməsi və faizinin tənzimlənməsidir. Mərkəzi Bankın funksiyalarına banklara depozit və kredit təklifini müəyyən edən pul vasitəçisi kimi nəzarət də daxildir. Ümumiyyətlə, inkişaf etmiş və inkişaf edən ölkələr sırasında Mərkəzi Bankın funksiyalarına bankların real sektoru kreditləşdirməsinin stimullaşdırılması vasitəsilə iqtisadi inkişafa və məşğulluğa dəstək daxildir.

Xüsusilə də Amerikada “FES haqqında” Qanunda pul siyasətinin məqsədi aşağıdakı vəziyyətdə formaləşib: «FES idarəedicilərinin şurasına və açıq bazarlar üzrə Federal Komissiyaya məşğulluğun maksimallaşdırılması məqsədlərinə çatmağı, qiymət stabilliyini və uzunmüddətli faiz təklifləri dərəcəsinin yüngülləşdirilməsini təmin etmək üçün uzunmüddətli perspektivdə potensial istehsalın artım dərəcəsinə uyğun gələn səviyyədə pul artımına və kredit aqreqatlarına uzunmüddətli perspektivdə dəstək olmaq məsləhət görülür». Qeyd olunur ki, Mərkəzi Bankın müstəsna olaraq qiymət stabilliyində cəmləşməsi, öz növbəsində, uzunmüddətli inflyasiya dərəcəsinin yüksəlməsinə gətirib çıxaracaq, tez və dərin iqtisadi aktivlik və məşğulluğun tənəzzülünə səbəb ola bilər.

Xüsusilə də FES-in sabiq sədri Alan Qrinспен, 2001-2003 illərdəki mənfi real mühasibat təkliflərinə bəraət qazandıraraq qeyd edirdi ki, iqtisadi durğunluq zamanı Amerika iqtisadiyyatının aşağı templərlə böyüməsinin aradan qaldırılması faizin qeyri-məqbul təkliflərində qaçılmaz olan inflyasiya ilə mübarizədən vacib məsələdir.

Avropa Mərkəzi Bankı həmçinin, məqsədli inflyasiya həddinə riayət etməsinə baxmayaraq, qiymətlərə təsir edən amillərin müəyyənləşdirilməsində işgüzar fəallığı, məhsul və xidmətlərin tələbat və təkliflərinin inflyasiya dərəcəsinə təsirini, iqtisadiyyatın maliyyə vəziyyətini gözdən keçirir, bundan başqa, iqtisadiyyatın uzunmüddətli istehsal potensialının artımına xidmət edir. Başqa sözlə, inflyasiyanın zəifləməsinə iqtisadi artımın ilkin şəraiti kimi yox, nəticəsi kimi baxılır. Bundan əlavə, bir sıra tədqiqatçılar tərəfindən qeyd olunur ki, müvəqqəti inflyasiya şəraitində Avropa Mərkəzi Bankının hədəfi inflyasiyadan çox iqtisadi fəaliyyətdir.

- bankların balans vəziyyəti. Kredit fəaliyyətinə həmçinin şirkətlər və bankların balans vəziyyəti təsir göstərir. Dissertasiya işində qeyd edildiyi kimi, fərdlər, aktivlərin qiymətinin azaldılmasında faiz təklifləri dərəcəsinə asılı olmayaraq, borcları cəlb etməyə maraqlı deyillər, bundan əlavə, şirkətlər və təsərrüfat məntəqələri, maliyyə vəziyyətinin ağırlaşması ilə qarşılaşaraq, öz balanslarının təkmilləşdirilməsi üçün qanaətlərin artırılmasına və borcların sürətli ödənilməsinə meyillidirlər. Deleveric prosesi deflyasiya gözləntilərində güclənir: deflyasiya borcluların borc yükünü artırdığına görə, şirkətlər və təsərrüfat məntəqələri deflyasiya gözləntilərində borc yükünün artmasının qarşısını almaq üçün borcları tez ödəyir və yeni kreditlərin cəlb olunmasından imtina edirlər.

Kredit fəallığına həmçinin bankların balans vəziyyəti təsir göstərir: bankların balans vəziyyəti nə qədər ağırdırsa, onlar bir o qədər az kredit verməyə meyillidir. Bu, xüsusilə də, onunla bağlıdır ki, zəif balansı olan banklar öz maliyyə vəziyyətini daha da ağırlaşdırmamaq üçün, kredit verilməsində çox ehtiyatlıdırlar.

3. Real sektorun banklar tərəfindən zəif kreditləşməsi səbəblərinin təhlili

Azərbaycanın iqtisadi inkişafında bank kreditlərinin rolu kifayət qədər zəif olaraq qalır. Xüsusilə də 2016-cı ildə əsas kapital investisiyalarına yönələn bank kreditlərinin həcmi 1727 milyon manat təşkil edib ki, bu da qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün kifayət deyil.

Verilmiş tendensiya açıq şəkildə göstərir ki, bank və real sektorlar arasındakı əlaqələrdə problemlər mövcuddur və banklar korporativ müştərilərinin kreditləşməsini lazımi dərəcədə təmin etmirlər.

Əsas kapitalla qoyulan sərmayələr üzrə bank kreditləşməsinin zəif ölçüdə olmasının bir neçə səbəbini qeyd etmək olar.

- Sərmayələrin zəif kreditləşməsinin səbəblərindən biri də rəqabət qabiliyyəti aşağı olduğu üçün, real sektorun sərmayəyə cəlb edilməsinin zəifliyidir.

Emal sahələrinin rəqabət qabiliyyətinin aşağı olmasından aşağıdakı statistika da xəbər verir. Mənfəi istehsal dinamikası iqtisadi fəaliyyətin 24 növbündən 10-da (2015-ci il), 8-də isə 2016-cı ildə müşahidə olunmuşdur. Beləliklə, emal sahələrində istehsal dinamikasının təhlili belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, ölkənin bir çox istehsal fəaliyyəti sahələri böhran vəziyyətindədir və qeyd edilən istehsal artımı məhdud sahələr dairəsinə əsasən müşahidə olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, real sektorun rəqabət qabiliyyətinin aşağı olması xammal ixracında iri gəlirlərin milli valyuta kursunu möhkəmləndirdiyi zaman iqtisadiyyatın mənbə-istiqlalət səciyyəli xüsusiyyəti hesab olunur ki, bu da ticarət sektorunun, yəni məhsulları ixrac-idxal obyektləri olan sektorların, rəqabət qabiliyyətini azaldır. (2006-2013-cü illərdə Azərbaycanda qeyri-neft xarici ticarət açığının 4,3 milyard ABŞ dollarından 8,9 milyard ABŞ dollarına, artımında manatın kursu ABŞ dollarına nisbətən 0,89-dan 0,78 manat/dollara qədər artmışdır).

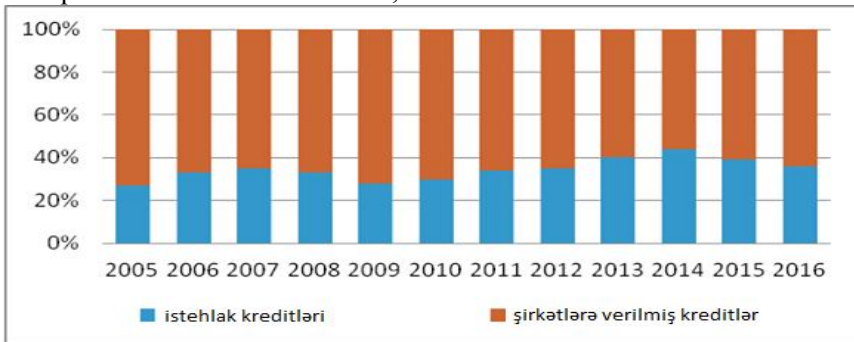
Bu şəraitdə sahibkarlar xarici istehsalçılarla (yəni qeyri-ticarət sahələrinə) rəqabət aparmayan sənaye sahələrinə investisiya qoyurlar. Xüsusilə, 2008-2013-cü illərdə ölkədə illik 9% -dən çox olan iqtisadi artım tempi qeyri-ticarət sektoru, xüsusilə də tikinti sektoru, ticarət, sosial xidmət

sahələri tərəfindən təmin edilmişdir, kommersiya sektorlarında isə orta illik artım tempi əhəmiyyətli dərəcədə aşağıdır: istehsalatda - 4,4%, kənd təsərrüfatında - 4,1%.

Ticarət sektorunun rəqabət qabiliyyətinin azaldılması (istehsal və kənd təsərrüfatı) və iqtisadiyyatın yenidən qurulması kreditlərin strukturunda dəyişiklik ilə müşayiət olunurdu. Bir tərəfdən, kreditlərin strukturunda istehlak kreditlərinin payı kəskin şəkildə artmışdır. Digər tərəfdən, real sektora təklif olunan kreditlərdə daha çox riskli kreditlərdən olan daşınmaz əmlak sektorunun payı artırıldı.

Kreditlərin strukturunu nəzərə alaraq aşağıdakıları qeyd edə bilərik. Son illərdə məişət təsərrüfatlarına verilən kreditlər real sektora təklif olunan kreditlərdən daha sürətlə böyüyür. Nəticədə, 2009-cu ildən kreditlərin ümumi həcmində real sektorun kreditlərinin payında azalma müşahidə olunur. Aşağıdakı diaqramdan da görüldüyü kimi, 2005-ci ildə şirkətlərə verilmiş kredit payı banklar tərəfindən verilən kredit payının 73% -ni təşkil etmişdisə, 2016-cı ildə bu göstərici 64% olub, yəni 2005-ci ilə nisbətən, 2016-cı ildə 9 faiz azalma fərqi müşahidə edilmişdir.

Diaqram 1. Kreditlərin strukturu, %

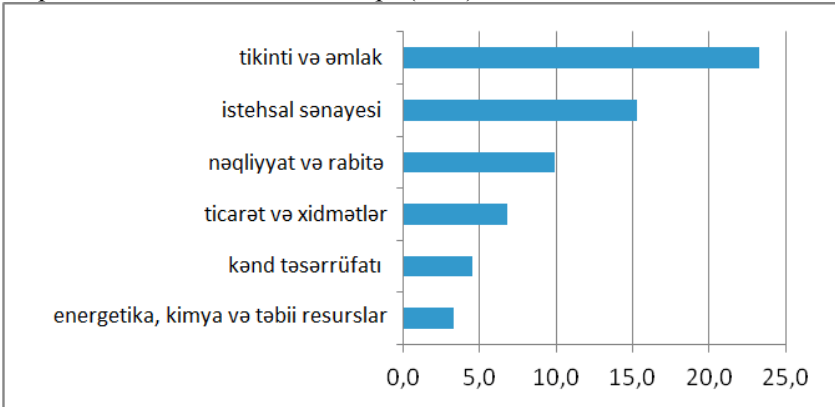

Mənbə: Azərbaycan Mərkəzi Bankının statistik məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir (www.cbar.az).

Real sektora verilmiş kreditlərə gəldikdə, qeyri-maliyyə şirkətlərinə verilən kreditlərin həcmində lider olan ticarət və xidmət sahələrinin 2016-cı ildə xüsusi çəkisi təxminən 15% təşkil edib. İkinci yerdə tikinti sektoru - bankların verdiyi bütün kreditlərin təxminən 12%-ni təşkil edir. Hasilat sənayesinin, nəqliyyat və kommunikasiyaların payı 8%, kənd təsərrüfatının payı isə 3% olub.

2005-2016-cı illərdə kreditlərin artım tempi baxımından lider tikinti sektorudur: tikinti sektoruna təklif olunan kreditlərin həcmi 23 dəfə artmışdır. Kreditləşmə artımı baxımından ikinci yerdə istehsal sənayesidir - 15 dəfə. Nəqliyyat və rabitə sahəsində kreditlərin həcmi 10 dəfə, ticarət və xidmətlər sahəsində - 7 dəfə, kənd təsərrüfatında isə 5 dəfə artıb.

Diqram 2. Kreditlərin artım tempi (dəfə)

Mənbə: Azərbaycan Mərkəzi Bankının statistik məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir (www.cbar.az).

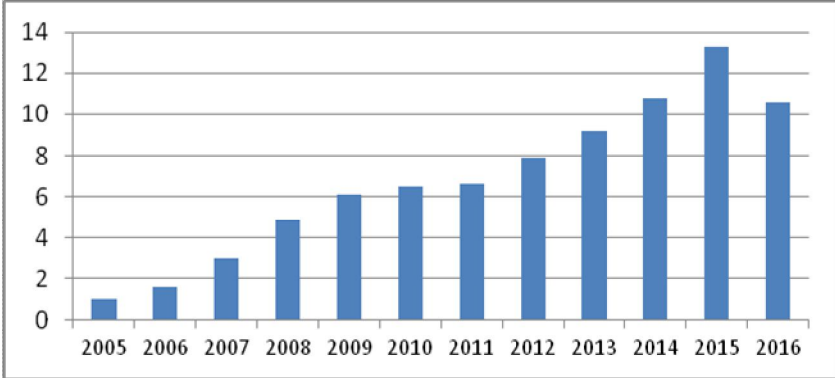
Qeyd etmək lazımdır ki, real sektorun kredit artımı tempi neft qiymətlərinin dinamikasını təzələyir. Xüsusilə, (2008-ci ilə qədər) kreditlərin ən yüksək artım tempi neft qiymətlərinin yüksəlməsi dövrünə təsadüf edir: 2006-2008-ci illərdə real sektora kreditlərin orta illik artım tempi 65%-dən çox olub, 2007-ci ildə kreditlərin artım tempi 90%-i ötüb. Sonrakı illərdə müşahidə edilən neft qiymətlərinin aşağı düşməsi şirkətlərin kreditləşməsinin artım tempinin əhəmiyyətli dərəcədə azaldılması ilə müşayiət olunur (2009-2010-cu illərdə neftin qiyməti 2008-ci ilə nisbətən daha aşağı idi): şirkətlərə təklif olunan kreditlərin artım tempi 2009-cu ildə 25,2% , 2010-cu ildə 6,3%, 2011-ci ildə isə 1,1% olub.

2011-ci ildə neftin qiyməti 2008-ci ilin maksimum səviyyəsindən yüksək olduğdan sonra şirkətlərə verilən kreditlərin həcmi yenidən artıb: 2012-2014-cü illərdə kreditlərin orta illik artım tempi 18% təşkil etmişdir.

2015-ci ildən etibarən neft qiymətlərinin azalması həmçinin şirkətlərə kredit verməkdə azalma ilə müşayiət olunur (2015-ci ildə şirkətlərin

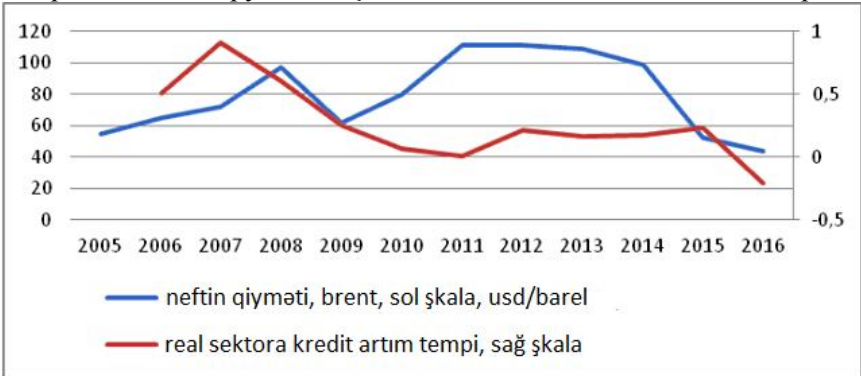
kreditləşməsinin artması manatın dəyərinin aşağı düşməsi ilə bağlıdır, 2016-cı ildə isə şirkətlərin kreditləşməsinin 20% azalması müşahidə olunub).

Diqram 3. Qeyri-maliyyə şirkətlərinə təklif olunan kreditlərin həcmi, dövrün sonuna, milyon manat

Mənbə: Azərbaycan Mərkəzi Bankının statistik məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir (www.cbar.az).

Diqram 4. Neftin qiyməti və şirkətlərə verilən kreditlərin artım tempi

Mənbə: Azərbaycan Mərkəzi Bankı; US Energy Information Administration, statistik məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir (<http://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=RBRT&f=A>).

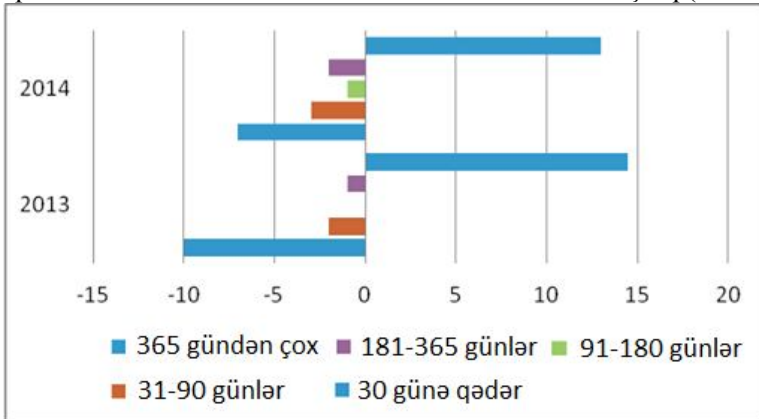
Azərbaycan banklarının zəif kapitallaşdırılması və uzunmüddətli öhdəliklərinin olmamasını real sektorun banklar tərəfindən zəif kreditləşməsi səbəbləri arasında qeyd etmək olar.

Azərbaycanda bankların ümumi kapitalı 3389 milyon manat – qeyri-neft ÜDM-nin 11%-ni təşkil edir ki, bu da inkişaf etmiş ölkələrə nisbətən bir qədər azdır. Bu sərmayənin olmaması nəticəsində Azərbaycanda banklar real sektorun inkişafını kifayət qədər maliyyələşdirə bilmirlər.

Ölkənin bank sisteminin fərqli bir xüsusiyyəti iqtisadiyyatda bankların öhdəlikləri üzrə qısamüddətli depozitlərin üstünlük təşkil etməsindən asılı olan "uzunmüddətli pulların" çatışmaması, həmçinin resursların konsentrasiya səviyyəsinin aşağı olmasıdır.

Aşağıdakı diaqramdan da görüldüyü kimi, ölkənin bank sistemində 365 gündən çox olan uzunmüddətli öhdəliklərin kəsiri müşahidə olunur ki, bu da bankların uzunmüddətli investisiya layihələrinin maliyyələşdirməsi qabiliyyətini məhdudlaşdırır.

Diaqram 5. Aktiv və öhdəliklərin ödəmə müddətində boşluq (aktivlər, %)

Mənbə: Maliyyə sabitliyi icmalı, 2014 il və 2015-ci ilin 1 rübü, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, 2015 il. səh. 29

- Resursların aşağı konsentrasiyası. Böhrandan əvvəl, bankların ümumi aktivlərində payı təxminən 40% olan Beynəlxalq Bankı nəzərə almadan, qalan 5 böyük bank aktivlərin təxminən 20 faizinə sahib idi. 2017-ci ilin üçüncü rübündə Beynəlxalq Bankın payı aktivlərin 27%-dək azalıb, qalan 5 böyük bankın payı isə aktivlərin 39%-ni təşkil edib. İnkişaf etmiş iqtisadiyyatların əksəriyyəti üçün bu nisbət 50-70%-dir: Yaponiya və

Fransada 5 böyük bankın payı təxminən 45%, ABŞ-da - 61,3%, Belçikada - 84,3% təşkil edir. Nəticədə, ölkənin bank sistemi "dağıldı".

• Kapitallaşmanın aşağı olması səbəbindən, Azərbaycan banklarının əksəriyyəti böyük şirkətlərin tələbatlarını ödəmək iqtidarında deyillər: 2017-cü ilin üçüncü rübündə yalnız 7 bankın öz sərmayəsi 100 milyon manatdan artıq olub. 15 bankın ümumi kapitalı 50 milyon manatdan 100 milyon manatadək, 9 bankın ümumi kapitalının dəyəri isə 50 milyon manatdan azdır.

Problem o zaman böyüyür ki, bankların kiçik həcmdə olması onların resurslara zəif çıxışını, müştəri bazasının aşağı səviyyədə diversifikasiyasına və kredit risklərinin yüksək səviyyədə olmasına gətirib çıxarır. Resursların və müştərilərin çatışmazlığı onları yüksək kapitalın çatışmasının təmin edilməsinə vadar edir, bank kreditləşməsinin genişləndirilməsi imkanlarını ciddi şəkildə məhdudlaşdırır, öz fəaliyyətini azaltmağa yönəldir və qeyri-şəffaf əməliyyatları artırır.

Bankların yüksək regional konsentrasiyası. Real sektorun kreditləşməsinə inkişaf etdirmək üçün bölgələrdə bankların inkişafına xüsusi diqqət yetirilməlidir ki, bu da regionlarda kiçik və orta müəssisələrin inkişafı üçün xüsusilə vacibdir.

Bankların əksəriyyəti Bakıda qeydiyyatdan keçib. Ölkənin regionlarında isə çox az bankfəaliyyət göstərir və ya hətta öz ərazisində qeydiyyatda olmayan banklar var ki, bu da regionlardakı şirkətlərin maliyyə-iqtisadi vəziyyətini Bakıdakı böyük bankların siyasətindən asılı vəziyyətə salır.

Əhalinin depozitlərinin və ölkədəki kreditlərin regional strukturu göstərir ki, kreditlərin 84%-i və əhalinin əmanətlərinin 92%-i Bakıya düşür. Son illərdə regionlarda kreditlərin artımı sürəti, ümumilikdə bank sektorunun kreditlərinin artım tempini ötmüşdür. Nəticədə, sentyabr, 2011-2017-ci illərdə regionlarda verilən kreditlərin payı bir qədər - 13%-dən 16%-dək artıb.

Bakıdakı kreditlər və depozitlər nəzərə alınmadan bank kreditləri və əhalinin əmanətlərinin də regional konsentrasiyası yüksəkdir. Xüsusilə, Bakı banklarındakı kreditlər və əhalinin əmanətləri nəzərə alınmadan, üç ən böyük regionun (Abşeron, Aran və Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu) kredit payı 2017-ci ilin sentyabr ayında banklardakı bütün kreditlərin 67%-ni, əhalinin əmanətləri isə bütün əmanətlərin 74%-ni təşkil edib. Əgər 2011-ci ilin sentyabr ayı - 2017-ci ildə kreditlərin regional konsentrasiyası dəyişməmişdisə, onda üç böyük regionun əhalisinin əmanətləri payı 2011-

2014-cü illərdə 6% (bütün bank depozitlərin 68%-dən 74%-ə) artmış, sonra isə 69%-ə kimi azalmışdır.

Bölgələrin Bakıda yerləşən banklardan olan asılılığını artıraraq, kreditlərin yüksək regional konsentrasiyası böhranlara mənfi təsir göstərə və regionlarda kreditlərin azalması ilə müşayiət edilə bilər. Bu məsələni müəyyən dərəcədə öz ərazisində qeydiyyatdan keçmiş müstəqil və sərbəst bankların hər bir regionda iştirakı ilə həll etmək mümkündür.

4. Ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafı proqramının hazırlanması və həyata keçirilməsi pul-kredit siyasətinin yeni prinsiplərinin hazırlanmasını tələb edir.

Azərbaycanın hazırkı mərhələdə pul siyasətinin ən vacib məqsədi qeyri-neft sektorunda iqtisadi artımın stimullaşdırılması və vətəndaşların həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasıdır.

Buna görə də Mərkəzi Bankın pul siyasəti, ilk növbədə, istehsal üçün kreditin inkişaf etdirilməsi, rəqabətədavamlı qeyri-neft sektorunun inkişafı, istehsal strukturunun təkmilləşdirilməsi və məşğulluğun artırılmasına yönəlməlidir.

Yuxarıda qeyd edilənlərə əsaslanaraq, pul-kredit siyasətinin qısamüddətli və ortamüddətli perspektivlərdə məqsədləri belə olmalıdır:

- daxili kapital bazarının manat resursları ilə aktiv zənginləşməsi;
- bank sektorunda dollarlaşdırmanın azaldılması, xüsusən, manat depozitləri və kreditlərinin payının bank əmanətləri və kreditlərinin ümumi həcmində artması;
- real sektor üçün bank maliyyə resurslarının əlverişliliyinin artırılması;
- maliyyə bazarı potensialının və tətbiq olunan bank vəsaitləri çeşidinin genişləndirilməsi;
- sabit bank sistemi və inkişaf etmiş bir maliyyə sisteminin formalaşdırılması;
- maliyyə bazarlarında, xüsusilə də bank sektoru ilə fond bazarı arasında rəqabətin inkişafı və s.

Qısa müddətdə Yaponiya, Cənubi Koreya və Tayvan kimi iqtisadiyyatlarının köklü şəkildə müasirləşdirilməsini tətbiq etmiş ölkələrin təcrübəsi kredit siyasətinin aşağıdakı mərhələlərinin həyata keçirilməsinin məqsəduyğunluğunu göstərir:

- 1) yerli istehsalçının dəstəklənməsi və müasirləşdirilməsi;
- 2) ixracatın inkişafı;
- 3) kredit bazarının və faizlərin liberallaşdırılması, sabit kredit bazarının yaradılması;

4) kreditin və faiz dərəcəsinin tədricən liberallaşdırılması;

5) kredit bazarının tam liberallaşdırılması.

Birinci mərhələnin məqsədi iqtisadiyyatın kredit pulları ilə doldurulması və daxili istehsalçılara kredit verilməsinin artırılmasıdır. Bildiyiniz kimi, yerli sənaye qısa müddətdə artan tələbatı ödəmək üçün malların tədarükünü artırmadığı halda, əhalinin əlində pul kütləsinin artması inflyasiya proseslərinin kəskin şəkildə güclənməsinə səbəb olacaqdır. Bu gün əhalinin tələbi, əsasən ərzaq məhsullarına yönəldilməsi səbəbdən, kredit dəstəyini, ilk növbədə, kənd təsərrüfatı, qida istehsalına istiqamətləndirmək məsləhətdir.

Bu mərhələ kreditlər üzrə aşağı faiz dərəcələrinin saxlanmasını nəzərdə tutur və aşağıdakı hədəflərə malikdir:

- kənd təsərrüfatı və sənayenin modernləşdirilməsi;

daxili bazarın inkişafı;

- məişət krediti üçün məhdudiyətlərin müəyyən edilməsi.

Kredit vermək üçün lazımı şərtlər aşağıdakılardır:

Kredit emissiyası məqsədli şəkildə konkret məhsul həcmələrinin (birinci mərhələdə - istehlak məqsədləri üçün) istehsalına yönəlməlidir.

Kredit emissiyası tətbiqində, pul vəsaiti tezliklə spekulyativ maliyyə və valyuta bazarına çatacaq və onun istifadəsinə nəzarət etmək mümkün olmayacaq. Buna görə də, kredit emissiyasını "birləşdirən" mexanizm yaratmaq, yəni depozit əməliyyatları aparmaqla, açıq bazarda qiymətli kağızların satılması, o cümlədən Mərkəzi Bankın istiqrazlarının buraxılması müddətinə və ya zəruri ehtiyatların artırılması vasitəsilə artıq pul kütləsinin sterilizasiyası tələb olunur.

Kreditin emissiyası aşağıdakı şəkildə aparılmalıdır: Mərkəzi Bank müəyyən bir reytingi olan istənilən banklara kredit verir. Kreditin həcmi Mərkəzi Bank, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası və ya hökumət tərəfindən müəyyən edilməməlidir, bankın kapitalının və ya aktivlərinin həcminə (məsələn, sonuncu rübün hesabatlarına əsasən, iki kapital və ya dördü bir aktiv) aid olmalıdır. Bundan əlavə, kreditlər likvid aktivlərin girovu ilə deyil, bankın balansı əsasında verilməlidir. Kreditlər uzunmüddətli, 1 ildən çox müddətə verilməlidir.

Bu mərhələdə həmçinin banklar tərəfindən real sektorun kreditləşməsi, ipoteka və fiziki şəxslərə verilmiş digər kreditlər arasında alınan mərkəzləşdirilmiş kreditlərin bölüşdürülməsindən ortaya çıxan əsasların

müəyyən edilməsi vacibdir. Bu zaman, idxal edilən məhsulların istehlak krediti birbaşa qaydalarla məhdudlaşdırıldığı kimi, ehtiyat tələbləri də çox bahalı olacaqdır.

Bu halda, kredit siyasətinin uğuru üç amildən asılıdır:

- banklar arasında rəqabətin artması;
- şirkətlər arasında rəqabətin artması;
- regionlarda iqtisadiyyatın inkişafı.

Daxili istehsalçıların yerli bazarda rəqabət qabiliyyəti artdıqca, ixracın inkişafı prioritet olmalıdır və iqtisadiyyatda pul kütləsinin çoxaldığı zaman, kredit emissiyasının rolunu azaltmaq və digər kredit dəstəyinə keçmək lazımdır. Bu baxımdan, ikinci mərhələdə ixracatçı istehsalçıların kreditlə təmin edilməsi prioritet məsələdir.

Bu yolla iqtisadi modernləşdirmə həyata keçirən Fransanın və İspaniyanın, həmçinin Yaponiyanın, Koreyanın və Tayvanın müharibədən sonrakı təcrübəsi də ilk növbədə yerli istehsalı inkişaf etdirməyin və yalnız bundan sonra ixracatı stimullaşdırmağın məqsəduyğunluğunu göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, yerli istehsalın stimullaşdırılması və ixracın inkişafı ciddi alternativlər kimi qəbul edilməməlidir. Yerli istehsalın və ixracın inkişafı paralel olmalıdır. Bu etaplaşdırma hər bir mərhələdə yalnız əsas inkişaf tendensiyalarını göstərir.

Əgər ilk iki mərhələ kredit bazarını və faizləri birbaşa alətlərlə tənzimləməklə xarakterizə edilirsə, o zaman bankların və firmaların davamlılığının stabilliyinin genişlənməsi üçüncü mərhələdə kredit bazarının daxili azadlığını və faizlərin kreditlə tənzimlənməyə yönəldilməsi zərurətini ortaya çıxarır.

Dördüncü mərhələdə, yerli istehsalçıların dünya bazarlarında rəqabət qabiliyyəti artırsa, kredit və maraqları tədricən liberallaşdırmaq və xarici bankların iştirakını artırmaq məsləhətdir.

Beşinci mərhələdə faiz dərəcəsi siyasətinin və kredit bazarının əlverişsiz dövrlərdə selektiv müdaxilə ilə tam liberallaşdırılması nəzərdə tutulur.

5. Azərbaycan iqtisadiyyatının real sektorunun bank xidmətlərinə çıxışının artırılmasının əsas istiqamətləri

• Ölkə iqtisadiyyatı qarşısında mühüm vəzifə Azərbaycan iqtisadiyyatının real sektorunun bank xidmətlərinə çıxışını genişləndirməkdir. Azərbaycan iqtisadiyyatının real sektorunun bank xidmətlərinə çıxışının genişləndirilməsinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- bank xidmətlərinin çeşidinin genişləndirilməsi;
- kiçik və orta müəssisələrə kredit verməkdə mühüm rol oynayan orta ölçülü bankların inkişafı.

Bank xidmət növlərinin genişləndirilməsi Bildiyiniz kimi, banklar xidmətlərin müxtəlif çeşidini təmin edə bilər: hesablaşma-kassa, əmanət, kredit, inam və investisiya, ixrac və idxal, konsaltinq. Bank xidmətlərinin geniş spektrinə baxmayaraq, ölkə bankları bunların bir çoxunu təmin edə bilmirlər. Ölkədə olan banklar, əsasən, hesab-xəzinə və kredit xidmətləri göstərirlər. Lizing, faktoring, aktivlərin etibarlı idarə olunması kimi xidmətlər zəif inkişaf etmişdir və onların inkişafı banklar və real sektor arasında əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsinə kömək edəcəkdir.

Orta ölçülü bankların inkişafı

Azərbaycanda real sektorun tələbatının tam şəkildə təmin olunması, kiçik və orta müəssisələrin kreditləşməsində mühüm rol oynayan orta ölçülü banklar daxil olmaqla, bütün növ bankların inkişafını tələb edir. Kredit təşkilatlarının əsas oyunçularından asılı bazarların ortaya çıxması və inkişafı da zəruridir. Bu, kiçik bankların rəqabət qabiliyyətini təmin etməli olan bank nəzarəti prinsiplərinin nəzərdən keçirilməsini tələb edir.

Bir tərəfdən, bank nəzarəti tənzimləyiciləri, real sektorun inkişafında kreditləşmənin rolunu vacib sayırlar, digər tərəfdən isə, bankların sabitliyini artırmaq üçün bankların kapitalını artırırırlar ki, bu da kiçik və orta bankların inkişafına mənfi təsir göstərir və onları fəaliyyətlərini məhdudlaşdırmağa məcbur edir. Bu, həmçinin, iqtisadiyyatda rəqabətin təşviqatının məqsəd və vəzifələrinə zidd olan kiçik və orta sahibkarlara bank xidmətlərinin keyfiyyətinin və əlçatanlığının azalmasına gətirib çıxarır.

Bu ziddiyyəti bank nəzarəti üzrə fərqli bir yanaşma, xüsusilə, onların sərmayəsinin minimum dəyərinin daha da artırılması məsələsini nəzərdən keçirərkən, kiçik banklar üçün sifarişlərin tətbiq edilməsi yolu ilə həll etmək mümkündür.

Fərqli kapital tələbləri kiçik sahibkarlar üçün kreditlərin əlverişliliyinin artırılmasına da imkan yaradacaqlar: öz sərmayəsinə aşağı tələblər kiçik banklara kreditlər üzrə faiz dərəcələrini azaltmağa imkan verəcəkdir. Buna görə də, nəzarət siyasətinin məqsədi risklərin azaldılması ilə yanaşı, kreditləşmənin stimullaşdırılması, rəqabət mühitinin inkişafı, kreditorların və borcalanların hüquqlarının qorunması olmalıdır.

Tədqiqatın əsas müddəaları və nəticələri aşağıdakı nəşrlərdə öz əksini tapmışdır:

1. Факторы, влияющие на кредитную активность банков и реального сектора // АМЕА-ның Хəбələri, İqtisadiyyat seriyası №2, Bakı, 2015. – s. 131-138)
2. Роль банков и развитии экономики // АМЕА İqtisadiyyat institutu, Elmi Əsərlər, Bakı, 2015, Buraxılış 3. – s.141-148.
3. Роль банковского кредитования в развитии реального сектора экономики Азербайджана // Азимут научных исследований: экономика и управление №4(13), Россия, Самарская область, г.Тольяти 2015. -с. 52-54.
4. Основные характеристики кредитной активности в Азербайджане // АМЕА İqtisadiyyat institutu, Elmi Əsərlər, Bakı, 2015, Buraxılış 5. - s. 118-126.
5. Банковско кредитные механизмы развития экономики // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Виховання національної еліти-фундамент довгострокового розвитку суспільства”. - Краматорськ, 2015. -с.52-58.
6. Задачи, стоящие перед банками страны // АМЕА-ның Хəбələri, İqtisadiyyat seriyası, №2.- Bakı, 2016. -s.83-87.

Мусаев Самир Ильгар оглы

**Повышение роли коммерческих банков в реальном секторе
экономики
Резюме**

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

В первой главе под названием "Теоретические основы взаимодействия банковского и реального секторов" исследуются факторы, влияющие на новые подходы в связи с отношениями между банками, их роль в развитии реального сектора.

Второй раздел диссертации называется "Анализ взаимодействия банковского и реального секторов экономики Азербайджана". В этом разделе рассматриваются основные характеристики кредитной активности в Азербайджане.

В третьей главе под названием «Банковские инструменты устойчивого развития экономики» повествуется о роли государства, Центрального Банка и Палаты по Надзору за Финансовыми Рынками в развитии банковского кредита.

В заключении отражены соответствующие научные выводы и предложения.

Bank funds directed to the real sector of the problem

Summary

The thesis consists of an introduction, three chapters, a conclusion and a list of used literature. In the introduction of the thesis, information is given on the relevance of the topic, the level of the study of the problem, the purpose, tasks, the theoretical and methodological and information base, the object and the subject, scientific novelty, practical significance, results and methods of application.

In the first chapter, the role of banks in the development of the economy, new approaches to the relationship between the banking and the real sector, factors affecting the credit activity of the banking and real sectors. The second chapter of the thesis is called "Analysis of the relationship between the banking and real sectors of the Azerbaijani economy". This chapter examines the key features of credit activity in Azerbaijan, the role of bank loans in the development of the real sector and the institutional factors of the relationship between the banking and real sectors. The third chapter of the dissertation "Banking tools for sustainable economic development" describes the role of the Government, the Central Bank and the Chamber for the Supervision of Financial Markets in the development of bank loans, the world experience of the banking and credit mechanism of economic development and ways to increase the availability of banking services for the real sector in Azerbaijan. At the end of the study, important were summarized methodological and practical results.

Format 60x80 1/16
Tiraj 100
AMEA –nın mətbəəsində çap olunub

